

УДК 343.98

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Книженко С.О., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової експертології
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті розглянуті відмінності між кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками злочинів. Проаналізовані різні точки зору науковців, та висловлена власна позиція автора щодо розуміння даного поняття. На підставі проведеного дослідження визначені структурні елементи криміналістичної характеристики злочинів проти правосуддя.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, криміналістична характеристика злочинів, розслідування злочинів, криміналістична методика.

В статье рассмотрены различия между уголовно-правовой и криминалистической характеристиками преступлений. Проанализированы различные точки зрения ученых, и высказана собственная позиция автора относительно понимания данного понятия. На основании проведенного исследования определены структурные элементы криминалистической характеристики преступлений против правосудия.

Ключевые слова: преступления против правосудия, криминалистическая характеристика преступлений, расследование преступлений, криминалистическая методика.

Knizhenko S.O. CONCEPT AND STRUCTURAL ELEMENTS OF THE CRIMINALISTIC CHARACTERIZATION OF CRIMES AGAINST JUSTICE

The article considers the differences between criminal law and criminalistics characteristics of crimes. Different points of view of scientists are analyzed and the author's own position on understanding such a category is expressed. On the basis of the study, the structural elements of the criminalistic characterization of crimes against justice are defined.

Key words: crimes against justice, forensic characteristics of crimes, investigation of crimes, forensic methodology.

Постановка проблеми. Розвиток демократичного суспільства можливий за умови дотримання прав і свобод людини й громадянина. Правосуддя є однією з основних функцій будь-якої держави, що вирішує завдання з підтримки законності та правопорядку. Водночас правовій охороні підлягають саме правосуддя і відносини, що складаються в процесі його здійснення.

На сьогодні кількість вказаних злочинів має тенденцію до збільшення. Разом із тим питання криміналістичного забезпечення розслідування злочинів проти правосуддя не отримали достатньої уваги зі сторони науковців. У свою чергу, ефективні засоби та методи розслідування злочинів проти правосуддя розробляються на підставі їх криміналістичного

аналізу та формування криміналістичної характеристики.

Аналіз останніх досліджень. Одним із перших поняття криміналістичної характеристики злочинів визначив О.Н. Колісниченко, розуміючи її як систему відомостей про криміналістично значущі ознаки злочину (спосіб, місце, обстановку), що відображають закономірні зв'язки між ними [1, с. 10].

У подальшому питання криміналістичної характеристики досліджували Р.С. Белкін, О.Н. Васильєв, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкін, В.А. Журавель, В.О. Коновалова, О.Н. Колесниченко, І.М. Лузгін, М.В. Салтевський, А.В. Старушкевич, В.А. Образцов, В.Ю. Шепітько, В.Т. Танасевич, М.П. Яблоков та інші вчені. У своїх працях автори розглядали

поняття, структуру криміналістичної характеристики злочинів, її значення для формування методик розслідування окремих видів злочинів, пропонувалися напрямки перспективних наукових досліджень у цій галузі.

На сьогодні серед науковців висловлюються різні позиції щодо розуміння даної криміналістичної категорії, а через це дискусія про її сутність і значення триває.

Тому **метою статті** є визначення поняття та структури криміналістичної характеристики злочинів проти правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Переважна частина вчених визнають криміналістичну характеристику злочинів важливим елементом окремої криміналістичної методики. Водночас її також вважають підставою для формування методик розслідування окремих видів злочинів [2, с. 210]. Більш точніша позиція, на наш погляд, у С.О. Куємжиєвої, яка криміналістичну характеристику злочинів розглядає як одне з важливих інформаційних джерел для розслідування [3, с. 62].

В юридичній літературі були також висловлені сумніви щодо існування криміналістичної характеристики злочинів. Так, Р.С. Белкін зауважив, що криміналістична характеристика є поєднанням кримінально-правових і кримінологічних ознак й в наборі її відомостей про злочин криміналістично значимим можна визнати лише спосіб вчинення злочину певного виду. Тому автор запропонував відмовитися від такого терміна й замінити його переліком обставин, які підлягають доказуванню з детальними криміналістичними коментарями [4, с. 221–223].

Незважаючи на висловлені сумніви щодо існування даної криміналістичної категорії, більшість вчених визнають криміналістичну характеристику злочинів. Окрім того, досліджувана наукова категорія набуває все більшого значення й, як правильно підмітив Г.А. Густов, її елементи – це реально існуючі об'єкти, процеси реального світу з усіма притаманними їм закономірностями [5, с. 44].

На думку С.Ю. Косарева, криміналістична характеристика злочинів заснована на кримінально-правовій характеристиці й має складну, комплексну природу, що

вбирає в себе необхідні відомості, важливі для розслідування певної категорії злочинів, які не дублюють при цьому інші юридичні характеристики. Автор правильно наголосив на тому, що відомості з інших наук в криміналістичній характеристиці злочинів видозмінюються, наповнюються новим змістом і призначені для криміналістичного забезпечення розслідування злочинів [2, с. 215].

Подібною точки зору притримується І.А. Уварова, яка вірно акцентувала увагу на тому, що кримінально-правова характеристика злочину спрямована на опис основних ознак злочину з метою визначення складу злочину та правильної кваліфікації, а криміналістична характеристика злочинів, яка враховує зміст кримінально-правових ознак злочину, призначена для розробки методичних рекомендацій з розслідування злочинів [6, с. 478].

На сьогодні в юридичній літературі значна частина вчених криміналістичну характеристику розглядає як інформаційну модель. Так, С.М. Єгоров криміналістичну характеристику злочинів визначає як ідеалізований об'єкт початкового засобу пізнання, а кінцевий результат пізнання виражається у вигляді моделі злочинної діяльності [7, с. 32].

Ми погоджуємося з О.В. Пчеліною, яка відзначила, що за своєю природою криміналістична характеристика злочинів є інформаційною моделлю [8, с. 106].

О.В. Таран, досліджуючи питання криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці, криміналістичну характеристику вказаних злочинів визначила як систему відомостей (інформації) про криміналістично значимі ознаки даної категорії злочинів, що відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення завдань розслідування [9, с. 13].

Аналіз позицій щодо розуміння криміналістичної характеристики вказує на те, що сутність сучасних підходів, як правильно відзначає С.Ю. Косарев, полягає не у створенні нової криміналістичної теорії злочину, а в удосконаленні

загальної методології криміналістичного дослідження злочинної діяльності із застосуванням системного та діяльнісного підходів, методів моделювання та інших пізнавальних засобів [2, с. 219].

Проведений аналіз дозволяє нам визначити криміналістичну характеристику злочинів проти правосуддя як систему узагальнених слідчою та судовою практикою криміналістично значущих даних про типові ознаки даних видів злочинів, що мають значення для організації їх розслідування та запобігання.

Досліджуючи питання структури криміналістичної характеристики злочинів відзначимо, що в юридичній літературі є дві позиції. Так, одні автори вважають, що зміст криміналістичної характеристики злочинів не повинен вичерпуватися жорстким переліком її елементів [10, с. 140]. Позиція інших авторів, навпаки, зводиться до відображення вичерпних її елементів [11, с. 103]. На думку М.В. Салтєвського, до складу криміналістичної характеристики відносяться чотири основні елементи: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину; 3) особа злочинця; 3) слідова картина в її широкій інтерпретації [12, с. 15–17].

У свою чергу, Р.С. Белкін назвав такі елементи: характер вихідних даних, спосіб вчинення та приховання злочину, його наслідки, характеристику особистості злочинця і ймовірні мотиви і цілі злочину, властивості особистості вірогідної жертви злочину, обставини злочину (місце, час, обстановка) [13, с. 306–319]. Можна погодитися з даною структурою за винятком характеру вихідних даних, оскільки вихідні дані відносяться до інформаційного компоненту слідчих ситуацій і характеризують процес розслідування злочину, а не його вчинення.

На нашу думку, пізнання події злочину здійснюється через установлення багатьох факторів, у тому числі й допоміжних. Тому, залежно від виду злочину, його особливостей, які визначаються складом злочину, структурні елементи в характеристиках різних злочинів можуть бути різними з позицій криміналістичного інтересу й значущості. Як правильно

зауважив С.Ю. Косарєв, набір елементів криміналістичної характеристики не може бути однаковим для різних видів злочинів, оскільки окремі елементи, криміналістично інформативні для одних категорій злочинів, будуть малоінформативними або взагалі неінформативними для інших [2, с. 215].

Подібна точка зору й у В.П. Бахіна, І.В. Бахіна, В.А. Сича, які зазначали, що в кожному виді (групі) або конкретному злочині структура криміналістичної характеристики може конкретизуватися, змінювати свої параметри: якісний та кількісний склад криміналістично значущих ознак, зв'язки між ними; у взаємодію можуть втягуватися нові об'єкти або може змінюватися спосіб такої взаємодії [14, с. 258].

Слушною є позиція О.В. Таран, яка під час визначення та розробки елементів криміналістичної характеристики злочинів запропонувала такі правила:

1) повинні сприяти здійсненню основної функції криміналістичної характеристики – бути значущим для розробки методики розкриття і розслідування даного виду злочинів;

2) повинні містити криміналістично значимі відомості для розслідування більшості злочинів даного виду, тобто відповідати вимогам типовості [9, с. 13].

Досліджуючи питання криміналістичної характеристики злочинів проти правосуддя, зазначимо, що в юридичній літературі предметом розгляду були криміналістичні характеристики лише окремих груп злочинів проти правосуддя. Так, Р.М. Морозов під час формування методики розслідування втеч із виправних установ виокремив такі елементи криміналістичної характеристики: спосіб вчинення та приховання й типові наслідки його застосування; особу злочинця та ймовірні мотиви і цілі злочину; окремі обставини вчинення злочину (обстановку, місце, час) [15, с. 30].

М.М. Коваль, розробляючи методику розслідування катувальних злочинів, що вчиняються співробітниками Національної поліції серед елементів криміналістичної характеристики таких злочинів, визначила час, місце, обставини, способи вчинення

та наслідки катувань, особу злочинця та потерпілого [16, с. 48].

А.С. Ямашкін, вивчаючи питання криміналістичного забезпечення розслідування втеч із місць позбавлення волі серед елементів криміналістичної характеристики таких злочинів, виділив спосіб вчинення злочину, особу злочинця, обстановку, сліди [17, с. 105].

С.Я. Посков, досліджуючи криміналістичну характеристику розголошення відомостей про заходи безпеки, які застосовуються у відношенні посадової особи правоохоронного органу, до її елементів відніс: обстановку вчинення злочину (час, місце); способи вчинення злочину; особу злочинця; механізм вчинення злочину; сліди злочину; мету і мотиви вчинення злочину; особливості потерпілих [18, с. 8].

Аналіз наукових поглядів, матеріали слідчо-судової практики дозволяють дійти висновку, що основними елементами криміналістичної характеристики злочинів проти правосуддя є:

- особа злочинця;
- мета та мотиви вчинення злочинів;
- предмет злочинного посягання;
- способи злочинів;
- обстановка вчинення злочинів;
- сліди злочинних діянь.

Розкриваючи значення криміналістичної характеристики злочинів, у тому числі й для розслідування злочинів проти правосуддя, зазначимо, що вона, як правильно зазначив Д.Г. Скориков, дозволяє правильно кваліфікувати злочин, визначити першочергові завдання та коло необхідних обставин, що підлягають виявленню і доведенню, спланувати послідовність проведення окремих слідчих (розшукових) дій і розслідування в цілому, висунути загальні й окремі версії, допомогти встановити цілі і мотиви скоєного діяння [19, с. 33].

Висновки. Отже, криміналістичну характеристику злочинів проти правосуддя ми визначаємо як систему узагальнених слідчо-судовою практикою криміналістично значущих даних про типові ознаки таких видів злочинів, що мають значення для організації їх розслідування та запобігання. Елементами такої характери-

стики є: особа злочинця; мета та мотиви вчинення злочинів; предмет злочинного посягання; способи злочинів; обстановка вчинення злочинів; сліди злочинних діянь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. – Харьков : Юрид. ин-т, 1976. – 28 с.
2. Кросарев С.Ю. Криминалистические методики расследования преступлений: генезис, современное состояние, перспективы развития: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. – СПб, 2005. – 404 с.
3. Куюмжиева С.А. Общие положения криминалистической методики: монография. – Краснодар: КубГАУ, 2015. – 148 с.
4. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. – М.: НОРМА–ИНФРА, 2001. – 240 с.
5. Густов Г.А. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений. Криминалистическая характеристика преступлений. – М.: 1984. – С. 44–76.
6. Уварова И.А. Научные основы и значение криминалистической характеристики преступления, как элемента частных методик расследования преступлений / Современная криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы: материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию со дня рождения Заслуженного деятеля науки РФ, Заслуженного юриста РСФСР, доктора юридических наук, профессора Н.П. Яблокова, Москва, 22 декабря 2015 г. / Ред.-сост. М.А. Лушечкина. – М.: МАКС Пресс, 2015. – С. 476–480.
7. Егоров С.Н. Теоретические основы криминалистического исследования закономерностей отражения субъективной стороны преступления: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. – Ижевск, 2005. – 244 с.
8. Пчеліна О.В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: монографія. – Харків: ТОВ «В справі», 2017. – 524 с.
9. Таран О.В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: монографія. – К.: «ДІЛ», 2012. – 352 с.
10. Сергеев Л.А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений / Руководство для следователей. – М., 1971. – 148 с.
11. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 1997. – 103 с.
12. Салтевский М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1982. – Вып. 25. – С. 13–20.
13. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М.: Юристъ, 1997. – 480 с.

14. Бахин В.П., Бахина И.В., Сыч В.А. Криминалистическая характеристика преступлений: теоретическая концепция или практический инструмент расследования / Зб. наук. праць, № 9. Ч. 2. – Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 1999. – С. 256–259.

15. Морозов Р.М. Особенности первоначального этапа расследования побегов из исправительных учреждений. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 168 с.

16. Коваль М.М. Методика розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. – Львів, 2017. – 237 с.

17. Ямашкин А.С. Методика расследования побегов из мест лишения свободы: монография. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 208 с.

18. Посков С.Я. Расследование разглашения сведений о мерах безопасности, применяемых в отношении должностного лица правоохранительного органа: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Владивосток, 2012. 26 с.

19. Скориков Д.Г. Расследование преступлений экстремистской направленности: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. – Волгоград, 2014. – 207 с.